

# 02

## นักสิ่งแวดล้อมที่รู้คิด: สิ่งประดิษฐ์สร้าง ทางการปกครองเพื่อการรักษาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ENVIRONMENTAL SUBJECTIVITY: THE GOVERNMENT'S ART AND ARTIFACT FOR A SUSTAINABLE ENVIRONMENT

เบญจวรรณ อุปัชฌาย์<sup>a</sup>✉ และสุรวุฒิ ปัดไธสง<sup>b</sup>

<sup>a</sup>นิสิตปริญญาเอก สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

<sup>b</sup>ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Benjawan Upatchar <sup>a</sup>✉ and Surawut Patthaisong <sup>b</sup>

<sup>a</sup>Ph.D. Candidate in Development Education, Graduate School, Srinakharinwirot University

<sup>b</sup>Assistant Professor, Ph.D., Department of Development Education, Graduate School,  
Srinakharinwirot University

✉ oh\_benjawan@hotmail.com

---

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

## บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างนักรณรงค์สิ่งแวดล้อมจากแนวคิดชีวิตทางการเมือง บนพื้นฐานของการบริหารจัดการชีวิตด้วยวิธีการของเทคโนโลยีแห่งตัวตน เพื่อสร้างความเป็นนักรณรงค์สิ่งแวดล้อมที่ถูกผลิตจากภาคปฏิบัติการอันเป็นเหตุการณ์ในกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อม ตามแนวทางของอรุณ อกราวอล อันได้แก่ การจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรม การสร้างกลไกการติดตามตรวจสอบ จากการสอดส่องดูแลและการควบคุมความสงบเรียบร้อย โดยมีการกำกับตนเองไปตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้ร่วมกันและการมีบทลงโทษที่สามารถบังคับใช้ได้จริง ซึ่งทำให้เกิดตัวตนของนักรณรงค์สิ่งแวดล้อม ด้วยแนวทางการศึกษาเรื่องเล่า ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของชาวบ้านที่เป็นคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านกลาง อำเภอมะเมาะ จังหวัดลำปาง จากการสร้างบทสนทนา เพื่อนำมาวิเคราะห์ให้เห็นประเด็นหลักของเรื่องราวต่างๆ ผลการวิจัยพบว่าวิถีดิจิทัลของชุมชนได้สร้างความเป็นผู้นำด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นมา เช่นเดียวกับตัวตนของผู้พิทักษ์ป่าที่เกิดขึ้นจากการสอดส่องดูแลผืนป่า ขณะที่ความเป็นนักรณรงค์สิ่งแวดล้อมของชาวบ้านเกิดขึ้นจากการดำรงชีพตามวิถีของชุมชน

**คำสำคัญ :** ฟูโกต์ การบริหารจัดการชีวิต ชีวิตทางการเมือง เทคโนโลยีแห่งตัวตน การศึกษาเรื่องเล่า

## Abstract

The research aims at studying the process of environmental subjectification of a forest community, using the concept of bio-politics and green governmentality. The researcher adopted Agrawal's view on environmental subjectivity, which was developed through people's participation in socio-ecological practices and the day-to-day interactions among themselves, i.e., resource allocation, monitoring, sanctioning, and adjudication. Using a narrative approach and analysis, the research explores the stories of the Ban Klang Forest Community Committee in Mae Moh district, Lampang province, Thailand. The findings reveal the making of environmental subjects through technologies of the self. The emergence of active environmental subjects, including environmental leaders and stewards, is a response to community crises and forest-monitoring mandates, whereas the creation of environmental citizens is naturalized through forest-dependent livelihoods and self-regulations.

**Keywords :** Foucault, Governmentality, Bio-politics, Technology of the self, Narrative approach

## บทนำ

ปัจจุบันได้ปรากฏปฏิบัติการของอำนาจที่พยายามเข้ากำกับควบคุมสิ่งแวดล้อมไปทั่วโลก ซึ่งมองเห็นการทำงานของอำนาจได้ผ่านการจัดการ เพื่อสร้างอัตบุคคลที่เรียกว่า “นักสิ่งแวดล้อม” ในนามของการปกครองผ่านสนามของการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีปฏิบัติการต่างๆ ที่ตั้งเอามนุษย์เข้าไปอยู่ภายใต้การจัดการและอำนาจ ซึ่งอาศัยความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งถูกกำกับด้วยการทำงานของทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ทำให้รับรู้ได้ว่าการรักษาสิ่งแวดล้อมทำให้ผู้คนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามและสามารถสร้างสรรค์โลกที่สวยงามขึ้นมาได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นพลังอำนาจที่เข้าไปทำงานในระดับของจิตใจ นี่คือการกำกับควบคุมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบใหม่ของรัฐ ซึ่งเริ่มต้นขึ้นจากความเชื่อที่ว่า ประชากรคือทรัพยากรทางการเมืองที่ไม่สามารถจัดการหรือเข้าควบคุมจากกลไกที่เป็นแบบการอ้างอำนาจอธิปไตยในระยะยาวแบบก่อนได้แล้ว กลยุทธ์การกำกับควบคุมได้เปลี่ยนรูปจากการใช้อำนาจและกลไกที่เป็นทางการของรัฐด้วยการลงโทษตามกระบวนการทางกฎหมายต่อผู้บุกรุกทำลายสิ่งแวดล้อม ไปสู่การสร้างความสำเร็จว่าการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมภายในสังคมด้วยตนเองเป็นสิ่งที่ดี การยินยอมเชื่อฟังหรือเห็นชอบต่อนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของรัฐ ซึ่งแสดงออกจากการทัศนคติ พฤติกรรมและการพูดถึงความสำคัญของการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของสังคมโดยปราศจากข้อสงสัย ด้วยการสร้างจิตสำนึกกับผิดชอบสิ่งแวดล้อมให้กับประชาชนช่วยกันสอดส่องดูแลทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนของตนเอง มอบอำนาจหน้าที่ให้ชุมชนดูแลและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ด้วยตนเอง โดยการให้อิสระภาพในการคิดสร้างสรรค์วิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านร่วมกับธรรมชาติ ด้วยความเคารพในสิทธิ ภูมิปัญญาและแบบแผนการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนของพวกเขา จึงเป็นการปกครองตนเองที่เรียกว่า “การบริหารจัดการชีวิต” (Governmentality) ซึ่งเป็นการกำกับควบคุมที่มาจากจิตสำนึกภายในของบุคคล จึงเป็นการทำงานของอำนาจที่มีความลึกซึ้งและเข้มข้นอย่างยิ่ง (Agrawal, 2005; Luke, 1995; Rutherford, 2007)

การศึกษานี้จะประยุกต์แนวคิดการบริหารจัดการชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงกระบวนการสร้างตัวตนของนักสิ่งแวดล้อมที่เป็นปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตามแนวทางการศึกษาของอกราวอล (Agrawal, 2005, pp. 194 - 245) ซึ่งใช้กระบวนการตัดสินใจในชุมชนผ่านการทำงานและเทคโนโลยีแห่งอำนาจ โดยอาศัยปฏิบัติการต่างๆ ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน อันได้แก่ การจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรม การสร้างกลไกการติดตามตรวจสอบจากการสอดส่องดูแลและการควบคุมความสงบเรียบร้อย โดยมีการกำกับตนเองไปตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้ร่วมกันและการมีบทลงโทษที่สามารถบังคับใช้ได้จริง เป็นกระบวนการสร้างตัวตนของนักสิ่งแวดล้อม เพราะนอกจากการเปิดรับความรู้/ความจริงด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมจะเข้ากำกับ จัดระบบคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ที่ทำให้ชาวบ้านสร้างปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เข้มข้นขึ้นภายในชุมชนแล้ว ความหมาย/ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมยังแทรกซึมเข้ากำกับตัวตนของเขาลึกซึ้งจนถึงระดับของจิตใจที่สั่งการเข้ากำกับควบคุมพฤติกรรมด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของตนอย่างเคร่งครัดตามกฎเกณฑ์ของความเป็นจริงที่ตนเองเชื่อถือ อันสะท้อนถึงความเป็นนักสิ่งแวดล้อม (Environmental subject) ของชาวบ้านเหล่านั้น (Agrawal, 2005, p. 248) โดยการศึกษาจะขยายกรอบการศึกษาให้กว้างและลึกซึ้งไปกว่าการวิเคราะห์การทำงานของอำนาจเชิงวินัยที่เข้ากำหนดพฤติกรรมของชาวบ้านผ่านการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐตามนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม แต่จะศึกษาจากการทำงาน

ของชีวะอำนาจ/ชีวะการเมืองผ่านการให้อิสระและสร้างแรงบันดาลใจ เพื่อกระตุ้นให้ประชากรแสวงหาวิธีการรักษาสีเขียวและตัดสินใจเลือกแนวทางการรักษาสีเขียวที่เหมาะสมกับตนเอง อันเป็นแนวทางกำกับการดำเนินการรักษาสีเขียวที่ยืดหยุ่นทั้งระดับโลก ระดับประเทศและระดับชุมชน

งานวิจัยนี้ศึกษาการทำงานของคนกรรมการป่าชุมชนบ้านกลาง ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เกาะ จังหวัดลำปาง ชุมชนกะเหรี่ยงโปว์หมู่บ้านเล็กๆ ที่ซุกซ่อนตัวอยู่ในผืนป่าซึ่งเดิมเคยเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ชุกชุม แต่จากการถูกสัมปทานป่าไม้ในพื้นที่ถึงสามครั้งและหลังจากนั้นยังต้องเผชิญกับการบุกรุกทำลายป่าของนายทุนและผู้มีอิทธิพลอย่างต่อเนื่อง ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็วจนกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ก่อปรกับอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทเตรียมประกาศพื้นที่ซ้อนทับผืนป่าแห่งนี้เมื่อ พ.ศ.2534 โดยมีความพยายามอย่างต่อเนื่องจากทางที่จะอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านต้องหารื้อเพื่อหาแนวทางแก้ไขร่วมกันภายในหมู่บ้าน สร้างเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกับนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทและมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ผลการหารือร่วมกันดังกล่าว ทำให้ชุมชนจัดตั้ง “คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านกลาง” ขึ้นมา กำหนดกฎเกณฑ์การจัดการทรัพยากรของชุมชนและกิจกรรมการดูแลรักษาสีเขียว ด้วยการผสมผสานองค์ความรู้ด้านการจัดการรักษาสีเขียวเข้ากับภูมิปัญญาของท้องถิ่น จนกลายเป็นปฏิบัติการด้านการจัดการรักษาสีเขียวตามวิถีของชุมชน อันสะท้อนถึงความเป็นนักสิ่งแวดล้อมของชาวบ้านจากการแสวงหาวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนตามศักยภาพของตนเอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาครัฐไม่ได้นำกลยุทธ์ต่างๆ มาปรับใช้ เพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการชีวิตที่มุ่งหวังการกำกับควบคุมพลเมืองเท่านั้น แต่ยังเปิดช่องทางให้พวกเขาแสดงศักยภาพในการผลิต/สร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ตามสภาพ เพื่อดูแลรักษาสีเขียวและสามารถนำทางปฏิบัติบุคคลต่างๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานของอัตบุคคลที่สามารถรู้คิดได้ด้วยตนเอง (Subjectivity) อันสะท้อนให้เห็นถึงปฏิบัติการของอิสรภาพที่บุคคลค้นพบได้ในวิถีชีวิตประจำวัน

สิ่งที่การวิจัยนี้ต้องการนำเสนอและชี้ชวนให้ผู้อ่านได้คิดคือ ความเป็นนักสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนท้องถิ่นไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติ หากแต่เป็นการสร้างขึ้นของปฏิบัติการทางอำนาจที่สัมพันธ์กับความรู้ การศึกษาในครั้งนี้จะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ในรูปของชีวะการเมือง อำนาจของความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมที่เข้ากำกับตัวตนของชาวบ้าน ผ่านปฏิบัติการด้านการจัดการรักษาสีเขียวจากการทำงานของทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ที่สร้างแรงบันดาลใจให้ชาวบ้านก่อตั้งสถาบันเพื่อทำหน้าที่กำกับดูแลรักษาสีเขียวและกำหนดวิถีการจัดการรักษาสีเขียวภายในชุมชน ซึ่งเปิดช่องทางให้อำนาจเข้าไปทำงานอยู่ภายในพื้นที่ของสีเขียวยุคได้อย่างชอบธรรม และสร้างระบอบแห่งความเป็นจริงด้านการจัดการรักษาสีเขียว เพื่อสนองตอบต่ออุดมการณ์ของความรู้และอำนาจที่สัมพันธ์กัน อันส่งผลให้เกิดเกมส์แห่งความจริง (Games of truth) หรือชุดของกฎเกณฑ์ที่บอกถึงวิธีการ/หนทางที่ทำให้ชาวบ้านกำกับตนเองให้เป็นไปตามความปรารถนาในอันที่จะเป็นผู้ปกป้องรักษาสีเขียว ที่เกิดจากปฏิบัติการด้านการจัดการรักษาสีเขียวภายในชุมชนได้สร้างความจริงนี้ขึ้นมา แล้วชาวบ้านรับเอาความจริงดังกล่าวนี้เข้ามากำกับพฤติกรรมด้านการจัดการรักษาสีเขียวของตนเอง (Skinner, 2007, p. 45) อันสะท้อนถึงความสามารถในการจัดการตนเองได้ของชุมชน (Self-management) โดยจะอภิปรายให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความเป็นนักสิ่งแวดล้อมของชาวบ้านจากแนวคิดการบริหารจัดการชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมต่อไป

## การบริหารจัดการชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมคือการนำทางประชาชนในมิติด้านสิ่งแวดล้อม

รัฐในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนการทำงานของอำนาจอธิปัตย์มาสู่การปกครองด้วยเทคนิควิธีของการปกครองมากขึ้น หรือที่เรียกว่า “การบริหารจัดการชีวิต” ซึ่งมุ่งเน้นการใช้อำนาจเข้าจัดการกระทำต่อชีวิตและสร้าง “ประชากร” ให้มีคุณลักษณะตามความต้องการของรัฐ โดยปรับเปลี่ยนการใช้อำนาจมาสู่การนำทางปฏิบัติและพัฒนาชีวิตการเมืองขึ้น (Bio-politics) เพื่อเป็น “ศิลปะแห่งการปกครอง” ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างเครือข่ายของอำนาจ เพราะชีวิตการเมืองคืออำนาจของการปกครองที่ขยายออกจากพื้นที่ทางการเมืองซึ่งรวมศูนย์กลางอยู่ที่รัฐ ระบอบราชการและสถาบันที่เป็นทางการ ผ่านการใช้กลไกของการเมืองและกฎหมายซึ่งเป็นอำนาจเชิงวินัยที่มุ่งกระทำต่อปัจเจก เปลี่ยนรูปไปสู่วิธีการที่รัฐเข้าไปจัดการ อำนาจและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของประชากรโดยมีเป้าหมายเพื่อกำกับควบคุมประชากรทั้งหมดด้วยการกำหนดกฎเกณฑ์การดำเนินชีวิตในทุกมิติซึ่งครอบคลุมอาณาบริเวณทั้งพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ รัฐทำหน้าที่เข้ากำกับควบคุมอัตราการเกิด การตายและการเจ็บป่วย เพื่อพิจารณาว่าควรเพิ่มหรือลดจำนวนประชากรเท่าใดให้สมดุลกับปริมาณทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ รวมไปถึงการประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์ พันธุ์พืชและสัตว์ป่า เขตพื้นที่ป่าสงวน หรือเขตป่าชุมชน ผ่านความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์และสถิติ เพื่อจัดจำแนกพื้นที่ พันธุ์พืชและสัตว์ จากนั้นจึงสร้างปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมผ่านสถาบันที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดการให้เป็นไปในทิศทางที่รัฐต้องการ วิเคราะห์วิถีการดำเนินชีวิตของประชากรด้วยการจัดระเบียบการกำกับควบคุมประชากรผ่านการสร้างความเป็นจริงเข้ากำกับจิตใจและร่างกายของพวกเขา

การทำงานของชีวิตการเมืองบนพื้นฐานของการบริหารจัดการชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม (Green governmentality) ได้สร้าง “ความเป็นสิ่งแวดล้อม” ขึ้นมาเพื่อให้สิ่งแวดล้อมเข้าสู่ความสมเหตุสมผลทางการปกครอง ที่เป็นนโยบายของรัฐเป็นแนวทางปฏิบัติอันเนื่องด้วยมีลักษณะเป็นชีวิตการเมือง ซึ่งสามารถกำกับชีวิตจิตใจของประชากรได้จากกระบวนการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม ด้วยการสอดแทรกความสมเหตุสมผลด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีในการจัดการกับสิ่งแวดล้อม ผ่านการทำงานของสถาบันทางสังคมร่วมกับผู้กระทำทางสังคมต่างๆ เข้ามาดำเนินการเพื่อขยายโครงข่ายของอำนาจเข้ากำกับพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม ด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมดูแลและมีเสรีภาพในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน อันนำมาสู่ความเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในการเสนอกฎหมายและนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปของสิทธิชุมชนซึ่งถูกบรรจุหลักการไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ต่อเนื่องมาจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนแห่งชาติ พ.ศ.... เป็นผลให้ชุมชนที่มีเขตที่ตั้งทับซ้อนกับเขตที่ประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ต่างตื่นตัวในการเข้าร่วมกฎเกณฑ์การจัดตั้งป่าชุมชนอย่างคึกคัก รวมถึงการขับเคลื่อนของภาครัฐผ่านหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการรักษาพื้นที่ป่า หน่วยงานพัฒนาเอกชนและภาคประชาสังคมเพื่อจัดตั้งเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือเครือข่ายป่าชุมชนอย่างกว้างขวางในภูมิภาคต่างๆ โดยการเข้าไปให้ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม กำหนดโครงสร้างเครือข่ายป่าชุมชนและกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากผืนป่าตามความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ภายใต้กรอบการทำงานซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันด้วยการดูแลผืนป่าให้มีความยั่งยืน นี่คือเทคนิควิธีในการกำกับควบคุมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ซึ่งเป็นปฏิบัติการผ่านความสัมพันธ์ของอำนาจและ

ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลให้เกิดความเชื่อ/ความจริง ผ่านปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและกฎเกณฑ์การจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งเป็นช่องทางที่ทำให้รัฐสามารถแผ่ขยายอำนาจเข้าครอบงำสิ่งแวดล้อมได้อย่างแยบยล จากการใช้กระบวนการทางสังคมเพื่อสร้างตัวตนของนักสิ่งแวดล้อมที่รู้คิดหรือสามารถดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชนด้วยตนเอง

เมื่อพิจารณาจากงานของอกราวอล (Agrawal, 2005, pp. 194 - 245) จะพบว่าปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนคูมอนสามารถบ่มเพาะความเป็นนักสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะเฉพาะตัวขึ้น อันประกอบด้วยชุดของเหตุการณ์ต่างๆ ที่ถูกกำหนดแนวทางจาก “คณะกรรมการป่าไม้ประจำหมู่บ้าน” ได้แก่ 1) การจัดสรรทรัพยากรที่เป็นธรรมด้วยการกระจายผลผลิตจากป่าให้กับสมาชิกภายในชุมชนอย่างเท่าเทียม จากการจัดการที่มีประสิทธิภาพด้วยการแบ่งพื้นที่ใช้สอยหมุนเวียนไปในแต่ละฤดูกาล ทำให้ป่ามีโอกาสรื้อฟื้นตัวสามารถเก็บหาผลผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและสร้างรายได้จากการเก็บหาป่าตลอดทั้งปี ผลที่เกิดขึ้นย่อมทำให้ชาวบ้านรู้ซึ่งถึงคุณค่าของพื้นที่ป่าด้วยการเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างไม่ซุติเรเกินกำลังการผลิตของธรรมชาติ จนกลายเป็นแนวทางในการกำกับการใช้ประโยชน์จากป่าของพวกเขา 2) การสร้างกลไกการติดตามตรวจสอบผ่านการสอดส่องดูแลและการควบคุมความสงบเรียบร้อย โดยการคัดเลือกผู้พิทักษ์ป่าทำหน้าที่ลาดตระเวนตรวจตราพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าภายในชุมชนและบันทึกการละเมิดกฎเกณฑ์ของชุมชน การปฏิบัติหน้าที่อย่างแข็งขันของพวกเขานอกจากจะส่งผลให้การบุกรุกพื้นที่ป่าลดน้อยลงแล้ว ยิ่งตอกย้ำว่าแนวทางการจัดการป่าของชุมชนเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม จนเข้ามากำกับความคิดและพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างรู้ซึ่งถึงคุณค่าและเกิดความปรารถนาที่จะรักษาให้คงอยู่ตลอดไป 3) วิธีการแทรกแซง/กำกับตนเอง และ 4) การตัดสินใจแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีการตรวจตราตนเองโดยการโน้มน้าวใจให้ผู้พิทักษ์ป่าละเมิดกฎเกณฑ์ค่อยๆ ปรับตัวให้มีความพร้อมในการปฏิบัติตามแนวทางการจัดการป่าของชุมชน ซึ่งเป็นการลงโทษที่ไม่ได้มุ่งหมายให้ชาวบ้านเกรงกลัวต่อบทลงโทษ แต่เป็นลักษณะของการกล่อมเกลางานสังคมเพื่อให้ผู้กระทำผิดทบทวนและปรับเปลี่ยนตนเองให้สอดคล้องกับวิถีของชุมชน นำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า ความเป็นนักสิ่งแวดล้อมของชาวบ้านก่อรูปขึ้นจากการฝึกฝนตนเองผ่านปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับอำนาจอันเกิดจากกฎเกณฑ์ของคณะกรรมการป่าชุมชน สร้างความเป็นจริงด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม เมื่อชาวบ้านปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวแล้วเห็นผลว่าสิ่งแวดล้อมของพวกเขาอุดมสมบูรณ์ขึ้นจริง ความจริงนั้นย่อมเข้ากำกับชาวบ้านจนถึงระดับของจิตสำนึกที่เป็นการสร้างตัวตนโดยกระบวนการของเทคโนโลยีแห่งตัวตน (Technology of self)

จึงกล่าวได้ว่า ปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนแห่งหนึ่ง จะถูกสร้างขึ้นจากความเป็นจริงตามเกมส์แห่งความเป็นจริงด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนแห่งนั้น เพราะนั่นคือชุดของกฎเกณฑ์ซึ่งสร้างความเป็นจริงด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นภายในชุมชน หรือชุดของเหตุการณ์ที่ระบอบความจริงเข้ากำกับให้คณะกรรมการป่าชุมชนจัดการตนเองด้วยเทคโนโลยีแห่งตัวตนตามที่เกมส์แห่งความเป็นจริงกำหนด ไม่ว่าจะเป็นการสร้างกลไกการติดตามตรวจสอบผ่านการสอดส่องดูแลและการควบคุมความสงบเรียบร้อย การแทรกแซง/กำกับตนเอง และการตัดสินใจหรือแม้แต่การทำให้เป็นปกติธรรมดาที่นำไปสู่ผลลัพธ์ซึ่งพิจารณาได้ว่า วิธีการใดที่สามารถรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนให้คงความอุดมสมบูรณ์และการกระทำใดที่อาจเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมของชุมชนแห่งนั้น (Skinner, 2007, p. 45) อีกนัยหนึ่ง เกมส์แห่งความเป็นจริงด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม คือความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับอำนาจแบบชีวะการเมืองที่มีอยู่ใน

วิถีการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งชุดความรู้ดังกล่าวได้กลายเป็นระบอบความจริง (Regime of truth) ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ถูกรับรองว่าถูกต้องและเหมาะสมกับชุมชน โดยความเป็นจริงที่เกิดขึ้นเหล่านี้จะแพร่หรือไหลเวียนอยู่ภายในชุมชนแห่งนั้น

การปรับเปลี่ยนชาวบ้านให้กลายเป็นนักสิ่งแวดล้อมด้วยการเข้าจัดการกับชีวิตเพื่อสร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ผ่านกระบวนการของเทคโนโลยีแห่งตัวตนซึ่งปรากฏในปฏิบัติการด้านสิ่งแวดล้อม (Lemke, 2011, p. 167) นี่เป็นวิถีทางที่ชาวบ้านค้นพบว่าช่วยให้พวกเขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาวะแวดล้อมภายในชุมชนได้อย่างปกติสุข (Foucault, 2004, p. 110) โดยการจัดการสิ่งแวดล้อมที่พวกเขาเลือกกระทำเพื่อสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้นกับชุมชนของตน ไม่ใช่สิ่งที่เขาสามารถสร้างขึ้นมาได้ด้วยตัวเอง หากเป็นสิ่งที่เขาเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวปฏิบัติด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมจากสถาบันการศึกษา รวมถึงคำแนะนำที่ได้รับจากผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งโน้มนำให้เขาสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมและทำให้พวกเขาสามารถปรับเปลี่ยนการจัดการสิ่งแวดล้อมของตนให้สอดคล้องกับทุกสถานการณ์ที่ผันแปรไป (Foucault, 1987, p. 2, 11 อ้างใน McNay, 1992, p. 61) นี่คือการบวนการสร้างความเป็นนักสิ่งแวดล้อมที่รู้คิดได้ อันเป็นผลจากการทำงานของอำนาจที่เชื่อมโยงกับความรู้ด้านการจัดการบนพื้นที่ของปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมตามวิถีของชุมชน เพราะการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องของชีวิตและอำนาจรัฐในแบบของการนำทางปฏิบัติด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนมีอิสระในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองหรือการปกครองตนเองในด้านสิ่งแวดล้อม

การสร้างพลเมืองที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมด้วยเทคนิควิธีดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนกับความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในวิถีชีวิตประจำวัน เพราะความรู้และความจริงดังกล่าวสามารถเปลี่ยนความเชื่อด้านสิ่งแวดล้อมของบุคคลที่นำมาสู่การกำกับพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อมได้ เนื่องจากตัวตนเป็นแต่เพียงรูปแบบที่ว่างเปล่ารอคอยการเติมเต็มให้สมบูรณ์และไม่มีเพียงรูปแบบเดียว ดังนั้น บุคคลจึงสามารถปรับเปลี่ยนตนเองให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย เพราะตัวตนเป็นผลผลิตของสังคมและวัฒนธรรมที่ตนเองดำรงอยู่ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Danaher, Schirato & Webb, 2000, p. 116) แต่การนำเสนอตัวตนล้วนอยู่ภายใต้เกมส์แห่งความเป็นจริงและแบบแผนของความรู้ซึ่งแปรเปลี่ยนเป็นอำนาจในการกำหนดตัวตนของบุคคลในลักษณะคงที่หรือปรับเปลี่ยนตัวตนไปสู่รูปแบบใหม่ได้ตลอดเวลา ส่วนการที่เราจะรับรู้ตัวตนของบุคคลเป็นเช่นไร ให้พิจารณาจากความเป็นอัตบุคคลของบุคคลนั้น ซึ่งถูกก่อรูปขึ้นภายในบริบทและห้วงเวลาหนึ่ง และจะเปลี่ยนแปลงไปตามตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของบุคคลนั้น เพราะอัตบุคคลคือผลผลิตของวาทกรรมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อัตบุคคลจึงปรากฏรูปออกมาหลากหลายลักษณะและแตกต่างกันออกไปตามตำแหน่งแห่งที่ของอัตบุคคลต่างๆ ที่สามารถเป็นไปได้ในบริบททางประวัติศาสตร์สังคมของเรา (Kanchanapan, 2013, pp. 99 - 100)

แม้ว่าอัตบุคคลจะถูกหล่อหลอมขึ้นจากบริบทแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานของการก่อรูปอัตบุคคลที่มีรูปลักษณะต่างๆ อย่างไรก็ตาม พูโกต์ได้นำเสนอมุมมองใหม่ที่ว่า มนุษย์มีคุณลักษณะสองด้าน กล่าวคือ ด้านหนึ่งมนุษย์ตกอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่มากำกับควบคุมตนเอง ทว่าอีกด้านหนึ่งมนุษย์สามารถมีอิสระในการแสวงหา/เข้าถึงความรู้ของสรรพสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองหรือควบคุมตนเองได้ (Foucault, 1983, p. 212) ซึ่งเขาเห็นว่า เป็นการสร้างตัวตนของบุคคลที่สัมพันธ์กับความเป็นจริง เพราะกระบวนการที่มนุษย์สร้างตนเองให้เป็นอัตบุคคลที่รู้คิดได้

(Subjectification) คือกระบวนการที่มนุษย์สร้างตนเองขึ้นมา โดยยอมรับการเป็นองค์ประธานผู้ถูกกระทำ ที่สามารถตัดสินใจกระทำการ (Conscious agency) ด้วยตนเอง ไม่ได้เป็นเพียงร่างกายที่สยบยอม (Docile body) ซึ่งเป็นพื้นที่ปฏิบัติการของอำนาจอย่างสิ้นเชิงอีกต่อไป การก่อรูปของอัตบุคคลในรูปแบบนี้เป็นผลผลิตของบริบททางสังคมประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สลับซับซ้อนซึ่งจัดกระทำต่อร่างกาย จิตวิญญาณ ความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ เมื่อผ่านกระบวนการทำความเข้าใจและการใช้เหตุผลก็จะนำไปสู่การยอมรับอย่างไม่มีข้อสงสัยในการเลือกที่จะนำไปสู่การกระทำ (Foucault, 1983, p. 208) การก่อรูปอัตบุคคลที่สามารถตัดสินใจกระทำการต่างๆ ด้วยตนเอง หรือมีความรู้สึกนึกคิดจึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้บุคคลรู้ว่าตนเองเป็นใคร จากการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลแวดล้อม ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้บุคคลนั้นรับรู้เกี่ยวกับตนเอง เพราะความรู้สึกนึกคิดไม่อาจรับรู้ได้ด้วยตนเอง แต่รู้ได้จากความสัมพันธ์ที่มีต่อบุคคลอื่น ซึ่งทำให้รู้ว่าตัวตนของเราคือใคร อันนำมาสู่ความสนใจของผู้วิจัยที่จะศึกษาการสร้างตัวตนของนักสิ่งแวดล้อมที่คิดว่ามีกระบวนการอย่างไร พวกเขาเหล่านั้นมีสำนึกรู้ว่าเป็นนักสิ่งแวดล้อมของตนเป็นเช่นไร มีความคิดและความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเป็นไปในทิศทางใดและการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร จากการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ภายในสังคม ที่ทำให้รับรู้ว่าเป็นนักสิ่งแวดล้อมของตนเองมีลักษณะที่เหมือนหรือต่างจากผู้อื่น นอกจากนี้ พวกเขายังรู้เท่าทันอีกว่าเพราะเหตุใดความเป็นนักสิ่งแวดล้อมของตนจึงเหมือนหรือแตกต่างไปจากใครๆ

## การเข้าถึงกระบวนการสร้างความหมายของชาวบ้านต่อความเป็นนักสิ่งแวดล้อม

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นความพยายามที่จะเข้าถึงความหมายของประสบการณ์ชีวิต ในที่นี้คือ กระบวนการที่ชาวบ้านสร้างความหมายให้กับความเป็นนักสิ่งแวดล้อมของตนเอง ภายใต้โครงข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมและภาษาซึ่งตีกรอบให้พวกเขาคิดและดำเนินชีวิตไปตามแนวทางนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกใช้การวิเคราะห์เรื่องเล่าตามแนวทางของฟูโกเดียน (Foucauldian narrative approach) เป็นวิธีวิทยา เพราะเรื่องเล่าเป็นวิธีการเข้าถึงความรู้/ความจริงจากความแตกต่าง ความย้อนแย้งในระดับของจิตสำนึกและการให้ความหมายซึ่งวิธีวิทยาในรูปแบบอื่นไม่สามารถเข้าถึงได้ ผ่านถ้อยคำบอกเล่าของชาวบ้านซึ่งสะท้อนถึงความเข้าใจที่มีต่อตนเอง บุคคลแวดล้อมและบริบททางสังคมที่ปรับเปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลา เรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตจึงทำให้ชาวบ้านในท้องถิ่นที่ห่างไกลมีพื้นที่ในการอธิบายความหมายที่มีต่อความเป็นนักสิ่งแวดล้อมในรูปแบบเฉพาะของตนเองให้สังคมในวงกว้างได้รับรู้

เรื่องเล่าไม่ได้มีความหมายเพียงต้องการถ่ายทอดสิ่งที่ตนเองได้ประสบมาเพื่อให้บุคคลอื่นได้รับรู้เท่านั้น ทว่าเรื่องที่เล่ามักได้รับการตีความใหม่ ซึ่งเป็นการให้คำอธิบายอีกครั้งตามความหมายของผู้เล่า เรื่องเล่าจึงเป็นวิถีทางสำคัญในการสร้างความหมายของมนุษย์ด้วยการรื้อสร้าง (Reconstruction) ประสบการณ์ชีวิตขึ้นมาใหม่ จากการตีความตามความเข้าใจของผู้เล่าเรื่อง ณ ห้วงเวลานั้น เพราะจิตสำนึกของบุคคลก็เป็นเช่นเดียวกับภาษาที่บอกเล่าเรื่องราวซึ่งดำรงอยู่และผันแปรไปตามความไม่แน่นอนของการนำเสนอ เรื่องเล่าจึงเป็นการแสดงภาพแทน (Representation) ที่ก่อรูปบนพื้นฐานของประสบการณ์ชีวิตในอดีต ไม่ใช่การนำเสนอเรื่องราวอย่างตรงไปตรงมาและเรื่องราวที่ถูกนำเสนอใหม่นิยมเป็นไปตามความหมายเฉพาะ จากจิตใต้สำนึกของผู้เล่าที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมของผู้เล่าเรื่อง

(Squire, 2013, pp. 49 - 52) ฉะนั้น เรื่องเล่าจึงไม่ใช่การอธิบายความเป็นตัวตนของผู้เล่าเรื่อง แต่เรื่องที่เล่ากลับสร้างตัวตนของบุคคลนั้นขึ้นมาใหม่ (Squire, 2013, p. 50) เรื่องเล่าจึงกลายเป็นเทคโนโลยีแห่งตัวตนหรือวิถีทางที่แสดงว่าบุคคลสามารถเลือกดำเนินชีวิตและตัดสินใจกระทำสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง เมื่อการกระทำตนเองให้กลายเป็นอัตบุคคลเช่นใดนั้น เป็นผลจากการทำงานของอำนาจ ฉะนั้น การที่ชาวบ้านสร้างความเป็นนักสิ่งแวดล้อมขึ้นมาจากเรื่องที่ตนเองเล่า ย่อมทำให้เห็นร่องรอยว่ามีปฏิบัติการของอำนาจแบบใด ความรู้ชุดใดและสร้างความจริงชุดไหนขึ้นมา เพื่อบอกเล่าความเป็นจริงที่เข้ากำหนดตัวตนของพวกเขา (Tamboukou, 2013, p. 96)

สำหรับสนามการวิจัยในครั้งนี้คือ การจัดการป่าชุมชนของบ้านกลาง อำเภอแม่เมะ จังหวัดลำปาง จากการลงสำรวจพื้นที่ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงเป็นการคัดเลือกสนามวิจัยที่ตรงตามทฤษฎี (Theoretical sampling) โดยผู้วิจัยได้จัดแบ่งระยะเวลาในการเข้าชุมชนออกเป็นสามช่วงเวลาตามฤดูกาล เริ่มตั้งแต่ฤดูหนาวในห้วงเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูร้อนในห้วงเดือนเมษายนและฤดูฝนในห้วงเดือนกรกฎาคม ซึ่งจะทำให้มีโอกาเข้าร่วมกิจกรรมในวิถีการผลิตและสังเกตการณ์การจัดการทรัพยากรของชาวบ้านได้ครบวงจรในรอบปี ส่วนการเข้าชุมชนครั้งแรกนั้นเกิดขึ้นจากการประสานงานของมูลนิธิแห่งหนึ่งที่กำลังดำเนินโครงการพัฒนาอยู่ในชุมชนแห่งนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้รับความสะดวกในการแนะนำตัวและวัตถุประสงค์ในการเข้ามาทำการศึกษากับผู้นำชุมชน ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้วิถีชุมชนจากการเข้าร่วมกิจกรรมทั้งทางด้านการจัดการป่า สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน รวมถึงมีโอกาสพบปะกับบุคคลแวดล้อมที่ทำงานเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาชุมชนและการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนอย่างใกล้ชิด โดยในการเข้าชุมชนครั้งแรกเป็นระยะเวลาสองสัปดาห์เพื่อทดลองเก็บข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยได้เตรียมแนวคำถามโดยใช้เกณฑ์ในการสร้างแนวคำถามตามกรอบของลาบอป (Patterson, 2013, pp. 29 - 33) สร้างแนวคำถามที่ครอบคลุมประเด็นสำคัญซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถสร้างเรื่องราวความเป็นนักสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานของประสบการณ์ชีวิต ซึ่งประกอบไปด้วย ภาพรวมของประสบการณ์ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม ทิศทางและรายละเอียดของเหตุการณ์สำคัญต่างๆ มุมมองของผู้เล่าเรื่องต่อสิ่งที่เกิดขึ้นรวมถึงผลลัพธ์และผลตามมาที่มีต่อผู้เล่าเรื่องในปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้เริ่มต้นจากการพูดคุยกับผู้นำชุมชนเพื่อขอข้อมูลและทำความเข้าใจสภาพชุมชนให้มากที่สุด แล้วนำมาปรับเปลี่ยนแนวคำถามให้ชัดเจนขึ้น

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการคัดเลือกผู้เล่าเรื่อง (Narrators) ที่สามารถให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ซึ่งเชื่อมั่นได้ว่าพวกเขามีคุณสมบัติของการเป็นนักสิ่งแวดล้อมที่สามารถตัดสินใจดำเนินกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง และสามารถปรับเปลี่ยนวิถีของการจัดการสิ่งแวดล้อมไปตามพลวัตของสังคม วัฒนธรรมและความเป็นจริงด้านสิ่งแวดล้อมที่ผันแปรไปในแต่ละยุคสมัย โดยพิจารณาจากความเป็นสมาชิกและภารกิจของคณะกรรมการป่าชุมชน ที่สะท้อนถึงระดับของความรับผิดชอบและความเข้มข้นในการดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน และจากการคัดเลือกผู้เล่าเรื่องที่ตรงตามทฤษฎี อันประกอบด้วย สมาชิกคณะกรรมการป่าชุมชน ผู้นำชุมชนและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน ทั้งหมดประมาณ 15 คน เข้าร่วมการสนทนาเพื่อสร้างความรู้ในเรื่องที่ทำการศึกษา จากการแสวงหาผู้เล่าเรื่องตามโอกาสเอื้ออำนวยและสอบถามจากผู้นำชุมชนว่าใครคือผู้ที่มีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนบ้างโดยให้ครอบคลุมกลุ่มบุคคลเป้าหมายที่กำหนดกรอบไว้ เมื่อได้รายชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องจะใช้วิธีการสอบถามต่อไปเรื่อยๆ จนได้จำนวนมากที่สุด ในจำนวนนี้หากมีผู้ใดที่ถูกเอ่ยถึงบ่อยครั้งซึ่งมักจะมียุ่จำนวนหนึ่ง คนเหล่านี้น่าจะเป็นผู้เล่าเรื่องที่ดีที่สุด โดยการ

เลือกผู้เล่าเรื่องจะดำเนินต่อไปจนกว่าผู้วิจัยจะเชื่อว่าข้อมูลที่ได้รับพัฒนามาจนถึงจุดอิ่มตัว (Squire, 2013, pp. 54 - 55)

การวิเคราะห์กระบวนการสร้างตัวตนของนักสิ่งแวดล้อมจะให้ความสำคัญกับการกระทำของผู้เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นตัวบทของเรื่องเล่า (Narrative text) ที่ได้จากการสร้างบทสนทนาตามแนวคำถามแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured) ส่วนการวิเคราะห์เรื่องเล่าเป็นการตีความของผู้วิจัย โดยอาศัยโลกทัศน์ ประสบการณ์และพื้นฐานทางทฤษฎี เพื่อทำความเข้าใจความหมายของเรื่องราวที่ผู้เล่าเรื่องต้องการนำเสนอ ซึ่งจะสะท้อนโครงสร้างและระบบความสัมพันธ์ภายในสังคม ผู้วิจัยจะวิเคราะห์/ตีความ โดยกำหนดให้เห็นเป็นประเด็นหลักของเรื่องเล่า (Thematic analysis) ซึ่งจะปรากฏชัดจากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในห้วงเวลาของชีวิต (Phoenix, 2013, p. 75) ที่ได้จากการถอดบทสนทนาออกมาเป็นตัวร่าง เพื่อช่วยให้มองเห็นถ้อยคำที่มีความหมายได้ชัดเจนขึ้น จัดระเบียบใหม่ด้วยการตีความตัวบทให้เกิดความหมายและการเปิดรหัส มาสร้างเป็นมโนทัศน์ จากนั้นนำมโนทัศน์ต่างๆ มาจัดรวมกันให้เป็นชุดของมโนทัศน์ตามหมวดหมู่ เพื่อสะท้อนให้เข้าใจถึงความหมายและโครงสร้างหรือระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน นั่นคือการสร้างความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของชาวบ้าน โดยอาศัยความไวเชิงทฤษฎี (Theoretical sensitivity) กำหนดประเด็นหลักของเรื่องเล่า ภายในหนึ่งประเด็นหลักจะประกอบไปด้วยประเด็นรองหรือชุดของเหตุการณ์ย่อยๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งแต่ละเหตุการณ์จะร้อยเรียงกันภายในระบบโครงสร้างที่สลับซับซ้อน เพื่อบอกเล่าให้เห็นถึงกระบวนการสร้างตัวตนของนักสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนแห่งนี้ (Bold, 2012, pp. 123 - 130)

## ความเป็นนักสิ่งแวดล้อมจากปฏิบัติการที่ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

### 1. ผู้นำด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากวิกฤตด้านสิ่งแวดล้อม

การตกเป็นพื้นที่สัมปทานป่าไม้หลายครั้งและต้องเผชิญกับขบวนการลักลอบตัดไม้เถื่อนของนายทุนอย่างต่อเนื่อง ทำให้สภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ของผืนป่าที่ชุมชนอาศัยอยู่เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว น้ำในลำห้วยแห้งขอดเกิดความแห้งแล้ง สัตว์ป่าหลายชนิดล้มตายลงจำนวนมาก ส่วนหนึ่งต้องอพยพหนีไปอยู่ในพื้นที่อื่น สภาวะการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ยังถูกซ้ำเติมให้รุนแรงขึ้น จากนโยบายส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกไม้ผลเศรษฐกิจทดแทนพื้นที่ไร่หมุนเวียนซึ่งมีการใช้สารเคมีในขั้นตอนการผลิต ต่อมาชะตากรรมของชาวบ้านมีความผกผันมากขึ้น เมื่อกรมป่าไม้เตรียมออกประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ถ้าผืนป่าซึ่งอาจทับพื้นที่ทำกินทั้งหมดของพวกเขา โดยมีความพยายามอย่างต่อเนื่องจากทางที่จะอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขาได้ผลักดันให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาจัดตั้ง "คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านกลาง" สร้างกฎกติกาและจัดกิจกรรมการจัดการป่า ดิน น้ำ ตามวิถีของการจัดการที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ขยายเครือข่ายความร่วมมือภายในหมู่บ้านให้เข้มแข็ง กำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรของชุมชนให้เห็นเป็นรูปธรรม รวมถึงปลูกฝังแนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมให้กับเยาวชนรุ่นหลังอย่างเป็นระบบ เพื่อพิสูจน์ให้สังคมภายนอกเห็นว่าชาวบ้านอาศัยอยู่กับป่าและรักษาป่าให้เกิดความยั่งยืนได้

### 1.1 การทบทวนบทบาทความเป็นผู้นำด้านการจัดการเครือข่าย

ผู้ใหญ่บ้านครั้งเมื่อยังวัยเด็กได้รับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาที่จังหวัดเชียงราย ซึ่งเยาวชนในขณะนั้นน้อยคนนักที่จะมีโอกาสเข้าไปศึกษาในระดับนี้ และการไปศึกษานอกพื้นที่ยังเป็นการเรียนรู้โลกกว้างได้พบเห็นความเป็นไปของสถานการณ์ต่างๆ ที่ชุมชนของตนไม่เคยปรากฏ ดังนั้นจึงเป็นที่คาดหวังเป็นอย่างยิ่งจากชุมชนว่า เขาเป็นผู้ที่มีความสามารถและความรู้ที่กว้างขวางกว่าชาวบ้านในชุมชนทั่วไป ด้วยแรงผลักดันนี้เองที่ทำให้ผู้ใหญ่บ้านเมื่ออยู่ในตำแหน่งที่เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการจึงไม่อาจนิ่งดูยได้ จำต้องคิดไตร่ตรองทบทวนปัญหาวิกฤติทางสิ่งแวดล้อมของชุมชน ในที่สุดพบว่า การทำงานทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากความเชื่อของคนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล การพึ่งพากันระหว่างคนและป่า ซึ่งหากคนเข้าใจป่าอย่างลึกซึ้งในระดับของการมีวิถีชีวิตตามแนวนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep ecology) ย่อมเป็นหนทางนำไปสู่การขจัดวิกฤติของสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นภัยจากธรรมชาติที่ทำลายป่า (น้ำท่วมหรือไฟไหม้) การทำลายป่าไม่ได้โดยกลุ่มคน รวมถึงแนวทางการจัดการป่าแบบแยกคนออกจากป่า การทบทวนโครงสร้างและประสบการณ์ชีวิตของผู้ใหญ่บ้านทำให้เขาเห็นว่า พลังของการต่อสู้เพื่อรักษาป่าและสิ่งแวดล้อมนั้น ทำลำพังคนเดียวไม่ได้ การขับเคลื่อนขบวนการอนุรักษ์ป่าชุมชนมีพลังน้อยเกินไป ดังนั้น ต้องมีกระบวนการเพิ่มพลังโดยการเพิ่มทรัพยากรการจัดการ ด้วยการจัดการหรือดำเนินการขยายเครือข่ายและการจัดการความรู้ (Knowledge management)

การจัดการสิ่งแวดล้อมอันเป็นปัญหาส่วนรวมของชุมชนดังกล่าวข้างต้นนั้น การทำงานแต่เพียงลำพังคนเดียวหรือต่างคนต่างทำงานนั้นสำเร็จได้ยาก การเริ่มต้นทำงานหากขาดการยอมรับหรือเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินการหรือจัดการสิ่งแวดล้อมแล้ว ย่อมไม่สามารถแก้ไขปัญหาก็ได้ เพราะไม่มีการยอมรับและปฏิบัติตาม ดังนั้นแล้ว ในเบื้องต้น ผู้นำอย่างเช่นผู้ใหญ่บ้านต้องแสดงความสามารถการนำการแก้ไขปัญหามาจากการสร้างเครือข่ายภายในชุมชนด้วยการขยายเครือข่ายภายในชุมชนด้วย เครือข่ายนี้เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่ถือเอาปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นที่ตั้ง จุดเชื่อมโยงของเครือข่ายคือความสัมพันธ์ส่วนตัวผนวกรวมกับการมีตำแหน่งเป็นทางการอย่างผู้ใหญ่บ้านพร้อมกับการเป็นผู้ที่สนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นทุนเดิมอยู่บ้างแล้ว สามารถนำพาให้ผู้ใหญ่บ้านสร้างความสัมพันธ์อย่างน้อยสามประการด้วยกัน

ประการแรก ความสัมพันธ์ส่วนตัวในฐานะคนในชุมชน ผ่านการศึกษาและมีประสบการณ์เรียนรู้จากมัธยมนอกชุมชนเป็นฐานสำคัญที่ชาวบ้านคาดหวังว่าเป็นที่พึ่งพาแก้ปัญหาชุมชนได้ โดยการพูดคุยกับชาวบ้านด้วยความคุ้นเคย อาศัยความเป็นเครือญาติ เพื่อนบ้าน ความเป็นลูกหลานในชุมชนว่าการแก้ไขปัญหามันต้องร่วมมือกันและเข้าใจจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการไม่ทำลายป่า การช่วยกันดูแลป่า การยึดมั่นว่าชุมชนและป่าเป็นสิ่งคู่กัน แยกจากกันไม่ได้ ต้องพิสูจน์ความจริงให้เห็นว่าคนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ การแก้ปัญหาป่าถูกทำลายนั้นต้องไม่แยกคนออกจากป่า พวกเราเป็นชุมชนที่มีบรรพบุรุษอยู่กับปามาตลอดหลายชั่วชีวิต การพูดคุยแบบเป็นส่วนตัวตามแต่โอกาสต่างๆ ของผู้ใหญ่บ้านนี้ได้รับความสนใจและร่วมปฏิบัติตามแนวทางที่คณะกรรมการป่าชุมชนกำหนดไว้ ซึ่งส่งผลให้เกิดป่าที่สมบูรณ์ขึ้น คนในชุมชนเกิดแนวคิดตรงกันจนกลายเป็นแนวปฏิบัติที่เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมเกี่ยวกับการดูแลป่า

ประการที่สอง การมีตำแหน่งที่เป็นทางการย่อมได้รับการยอมรับจากชาวบ้านว่า บทบาทหน้าที่การนำในการแก้ไขปัญหาล้อมรอบนั้น เป็นหน้าที่ส่วนหนึ่งที่ผู้ใหญ่บ้านต้องทำ ดังนั้น ฐานะตำแหน่งนี้จึงช่วยสร้างเครือข่ายการดูแลป่า รักษาสิ่งแวดล้อมจากการพูดคุยร่วมกัน ทำกิจกรรมทางสิ่งแวดล้อมที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือ และประการที่สามคือ บทบาทในคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นระบบความสัมพันธ์ที่

เป็นทางการ อันเปิดโอกาสให้ผู้ใหญ่บ้านใช้ความเป็นผู้นำของตนเพื่อเน้นการสนองความสัมพันธ์เฉพาะด้านกับกรรมการแต่ละคนที่รับผิดชอบหน้าที่ตามตำแหน่ง เช่น ด้านการเงินก็ประสานงานหากองทุนสนับสนุนกิจกรรมการดูแลป่า ดังเห็นจากทุกปีจะมีรายจ่ายเป็นเบี้ยเลี้ยงสำหรับการเผ้ายามไฟป่า เป็นต้น

จากบทเรียนในการดูแลป่ามาเป็นเวลากว่า 20 ปี พบว่าการดูแลป่าจะทำเฉพาะหมู่บ้านของตนไม่ได้ เพราะป่ามีเขตติดต่อกันหลายหมู่บ้าน ถ้าพึ่งการดูแลเฉพาะของตนไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ดังเห็นจากเวลาไฟไหม้ป่าในเขตหมู่บ้านจะร่วมมือกันจากการชักชวนพูดคุยเกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ส่วนตัวจะช่วยกันดับไฟเฉพาะเขตหมู่บ้านของตน แต่พอขยายออกไปพื้นที่หมู่บ้านอื่น ไม่มีการดับไฟไฟก็ลามขยายวงกว้างและย้อนกลับเข้ามาในเขตที่ติดต่อกันอีก ทางหมู่บ้านที่ทำแนวกันไฟไว้ก็ป้องกันได้ แต่อีกหมู่บ้านหนึ่งไม่ได้ทำไว้มันเป็นเขตระหว่างรอยต่อ หากทางหมู่บ้านมีเขตแนวกันไฟเข้าไปทำแนวกันไฟในเขตหมู่บ้านอื่น ก็กลายเป็นปัญหาการรุกร้าเขตหมู่บ้านเกิดการกระทบกระทั่งสร้างปัญหาความขัดแย้งขึ้นมา ดังนั้นแล้ว การสร้างความสัมพันธ์โดยการสร้างเครือข่ายการป้องกันไฟเมื่อเผชิญกับไฟป่าไหม้เข้ามาทุกหมู่บ้านที่ทำความตกลงร่วมกันและแนวกันไฟก็สามารถป้องกันไฟป่าได้ ซึ่งยังผลให้ป่าเกิดความสมบูรณ์สามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ ฉะนั้น การสร้างเครือข่ายป้องกันไฟป่าจากการร่วมมือกันตามการชักจูง และแนะนำของผู้ใหญ่บ้านจึงกลายเป็นแนวปฏิบัติต่อมา จนเป็นสิ่งจำเป็นต้องตรวจตราให้เกิดแนวกันไฟดำรงอยู่เสมอ

นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการสร้างเครือข่ายระดับภาค ด้วยการร่วมมือกันเป็นภาคีเครือข่ายกับเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ (คกน.) อันเนื่องจากผู้ใหญ่บ้านเห็นว่าชุมชนของตนประสบปัญหาเดียวกับชุมชนอื่นๆ ของภาคเหนือ คือปัญหาขาดที่ดินทำกิน อันเนื่องจากมีกฎหมายประกาศเขตอุทยานทับที่ดินทำกินของชาวบ้าน ซึ่งมีการทำกินมาก่อนหน้านั้นโดยไม่ทราบมาก่อน การแก้ปัญหานี้ ผู้ใหญ่บ้านทราบดีว่าเป็นปัญหาใหญ่ระดับโครงสร้างของประเทศ รัฐบาลเท่านั้นที่จะแก้ปัญหานี้ได้ ดังนั้น การดำเนินการลำพังเพียงคนรวมกลุ่มกันภายในชุมชนจึงยังไม่มีพลังเพียงพอ ชุมชนจำต้องรวมตัวกันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้มีเสียงดังพอที่ผู้มีอำนาจได้ยินปัญหาและหาแนวทางแก้ไข การตระหนักในแนวทางการต่อสู้เรียกร้องสิทธิทำกินนี้ ผู้ใหญ่บ้านเห็นว่าการเรียกร้องและขอความเป็นธรรมจากภาครัฐ เพื่อให้อำนาจชุมชนสามารถจัดการป่าชุมชนด้วยตนเองตามความเชื่อที่ว่าคนกับป่าอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลและพึ่งพากัน อันจะนำมาซึ่งการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมที่ทางฝ่ายรัฐพยายามนำเสนอแนวนโยบายให้ประชาชนเป็นผู้ร่วมจัดการสิ่งแวดล้อม ตามสิทธิผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งปรากฏในกฎหมายรัฐธรรมนูญ ดังทราบกันแล้วนั้น การเรียกร้องนี้จำเป็นต้องมีเครือข่ายในระดับที่กว้างออกไปมิใช่โดยลำพัง

ผู้ใหญ่บ้านได้มีโอกาสรู้จักเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือดังกล่าวจึงได้เข้าร่วมโดยเป็นตัวแทนเคลื่อนไหวเรียกร้องประเด็นดังกล่าว จนเป็นที่รู้จักของบรรดาองค์กรพัฒนาเอกชนและสื่อมวลชน เพราะผู้ใหญ่บ้านได้สร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนใกล้เคียงให้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำ แล้วจากนั้นประสานเครือข่ายชุมชนนี้เข้ากับเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือและสมาชิกคนจน ตลอดจนถึงเครือข่ายป่าชุมชนระดับชาติ ผู้ใหญ่บ้านได้ใช้ระบบความสัมพันธ์แบบเครือข่ายสร้างบทบาทการดูแลป่าโดยตนเองของชาวบ้าน จากการนำพาหรือสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนที่สะท้อนถึงความจริงที่ว่าป่าและคนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้ เพื่อถ่ายทอดหรือนำไปสู่บรรดาเครือข่ายและสังคมในวงกว้าง นั่นคือผู้ใหญ่บ้านได้บริหารจัดการป่าให้เป็นหมู่บ้านตัวอย่างด้านความเข้มแข็งการจัดการทรัพยากร ด้วยการสื่อสารต่อสังคมภายนอกจนกระทั่งสื่อมวลชนหลายสาขานำเสนอเรื่องราวการจัดการป่าโดยชุมชน การนำการบริหารจัดการป่าของผู้ใหญ่บ้านไม่เพียงแต่สื่อสารให้ประจักษ์เฉพาะในกลุ่มเครือข่ายชุมชนใกล้เคียง

และเครือข่ายภาคเหนือเท่านั้น หากแต่ความสำเร็จนี้ประกาศให้ทราบเป็นความจริงให้สังคมในวงกว้าง รับทราบและต่อยอดภูมิปัญญาการดูแลสิ่งแวดล้อมที่คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ ผ่านการได้รับรางวัลด้านสิ่งแวดล้อมลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 9 ประจำปี 2550 และรางวัลแห่งความยั่งยืนในปี 2556 จากบทบาทการนำ การบริหารหรือจัดการป่าด้วยระบบการจัดการเครือข่ายข้างต้น ส่งผลให้เสียงสะท้อนข้อดีได้อันตรายถึงรัฐบาล ดังเห็นจากคณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2553 ให้มีการคุ้มครองความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชน และล่าสุดเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2558 คณะอนุกรรมการฟื้นฟูวิถีชีวิตกะเหรี่ยง ตามมติ ครม. เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2553 ก็ได้มาตรวจสอบหาข้อมูลชุมชนแห่งนี้

## 1.2 การจัดการความรู้

การต่อสู้เคลื่อนไหวเรียกร้องประเด็นปัญหาเพื่อให้มีพลังเพียงพอต่อการกลายเป็นประเด็นสาธารณะนั้นต้องอาศัยยุทธศาสตร์หลายวิธี และหนึ่งในนั้นที่ผู้ใหญบ้านมีประสบการณ์และเรียนรู้คือการอาศัยความรู้ให้เป็นอำนาจในการต่อสู้ซึ่งเป็นความรู้หรือเทคนิควิทยาการสมัยใหม่มีฐานอ้างอิงจากความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ อันเป็นวิธีการสร้างความจริงให้เกิดการยอมรับ ด้วยความเป็นคนรุ่นใหม่ที่ได้ รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ จึงเชื่อในความรู้ว่าสามารถจัดการกับปัญหาที่ประสบอยู่ได้ กล่าวคือประเด็น ปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ป่าและความสามารถในการเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ

การจัดการความรู้เกี่ยวกับแผนที่นั้นได้รับความร่วมมือจากอาจารย์มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ทางภาคเหนือ ให้การอบรมโดยการติดต่อประสานงานของผู้ใหญบ้าน เพื่อส่งลูกบ้านของตนเองเข้า อบรมเรียนรู้การจัดการทำแผนที่ของชุมชน ตามแนวทางของวิทยาการสมัยใหม่เพื่อตอบโจทย์สำคัญ คือ แนวพิกัดที่เป็นพื้นที่ป่า พื้นที่ทำกินของชาวบ้านและเขตพื้นที่อยู่อาศัย อันเป็นการเรียนรู้การทำ แผนที่ตามหลักสูตรภูมิศาสตร์สมัยใหม่ที่มีความชัดเจนและเป็นสากล หรือข้อมูลเชิงประจักษ์ กล่าว ได้ว่าการจัดการให้ชาวบ้านมีความรู้แบบนี้เป็นเครื่องมืออย่างดีที่ชาวบ้านพูดคุย ต่อรอง บอกพิกัด และจัดระวางของที่ดินได้อย่างแม่นยำและเชื่อถือได้ อันเป็นกระบวนการสร้างความชัดเจนไม่เสีย เปรียบหรือปะทะกันทางอารมณ์ด้วยเหตุพุดกันคนละภาษา ผลแห่งการจัดการความรู้โดยการสร้าง ความรู้แผนที่ตามเทคนิคสมัยใหม่ ชาวบ้านที่ฝึกอบรมเห็นและเข้าใจในสาระและระเบียบวิธีการของ การสร้างแผนที่ว่าเป็นความรู้ที่เป็นจริง ซึ่งผู้ใหญบ้านได้ตระหนักและให้ความสำคัญประสานงาน จัดหาผู้สอน โดยสามารถใช้เพื่อประโยชน์ในการจัดการปัญหาของป่าชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหากขาดแผนที่อันเป็นเครื่องมือที่น่าเชื่อถือ/เป็นองค์ความรู้ที่ยอมรับของทุกฝ่ายแล้วย่อมทำให้ ปัญหานี้ไม่สามารถแก้ไขได้

ในด้านของการเพิ่มพูนความรู้สมัยใหม่ด้านอื่นๆ นอกจากแผนที่แล้ว ผู้ใหญบ้านยังได้เพิ่ม พลังการต่อรองในการต่อสู้ของชาวบ้านด้วยการเชิญนักวิชาการทั้งจากมหาวิทยาลัย หน่วยงานภาครัฐ และนักพัฒนาองค์กรเอกชนมาให้ความรู้กับชาวบ้านโดยการจัดทำฐานข้อมูลจากการใช้หลักฐานทาง สถิติประมวลผล เช่น การจัดเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ที่เป็นผลผลิตจากป่า เพื่อแสดงให้เห็น ว่าการพึ่งพาป่าที่พวกเขาช่วยกันบำรุงรักษานั้นยังประโยชน์อย่างไร ด้วยข้อมูลจริงที่มีการบันทึก อย่างเป็นระบบและมีความน่าเชื่อถือ นอกจากนี้ ชาวบ้านกับนักวิชาการโดยการประสานงานของผู้ใหญ บ้านให้มาทำการวิจัยที่ชาวบ้านเข้าร่วมเป็นนักวิจัยเกี่ยวกับภาวะโลกร้อน ด้วยเทคนิควิธีการที่ชาว บ้านเข้าใจได้และร่วมทำงานประสบผลสำเร็จ ได้ผลการวิจัยเพื่อยืนยันว่าการอยู่ร่วมกันกับป่าของชาว บ้านมิได้ทำให้โลกร้อนอย่างที่เข้าใจกัน กระบวนการจัดการความรู้ข้างต้นที่ประสานงานโดยผู้ใหญบ้าน

นั้น ถือว่าเป็นการเปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านมีจุดยืนและพลังในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่ทำกินและการต่อสู้เจรจากับเจ้าหน้าที่ภาครัฐด้วยศักยภาพและศักดิ์ศรีของตน ซึ่งถือว่าเป็นปฏิบัติการที่ตอบโจทย์ของชุมชนอย่างชัดเจน

## 2. ผู้พิทักษ์ป่าที่เกิดขึ้นจากการสอดส่องดูแลผืนป่า

การจัดการป่าภายใต้คณะกรรมการป่าชุมชนบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ สร้างแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการดูแลป่าให้คงอยู่ไม่เฉพาะแต่การออกกฎระเบียบเกี่ยวกับการเก็บของจากป่าเพื่อไม่เป็นการทำลายป่าแล้ว ยังมีแนวทางการดูแลป่าจากระบบการพิทักษ์ป่าไม่ให้เกิดไฟไหม้ป่า อันเป็นภัยที่เกิดจากคนที่ลักลอบไปหาของป่าเช่นการจุดไฟไล่ล่าสัตว์ป่า หรือเกิดจากความประมาทจนเกิดอุบัติเหตุหรือไฟไหม้ป่าแบบไม่ตั้งใจก็ได้ ในกระบวนการนี้ คณะกรรมการจัดการป่าชุมชนวางแนวทางการบริหารเพื่อให้ชาวบ้านทุกคนมีส่วนร่วมในการพิทักษ์ป่าอย่างเป็นระบบและเป็นผลดีต่อชาวบ้านเอง อันเนื่องจากการดูแลป่ามิให้เกิดไฟไหม้นั้นเป็นการคงสภาพป่าให้สมบูรณ์ ผลผลิตจากป่าไม่ว่าจะเป็นผัก ผลไม้ ต้นไม้ (หน่อไม้) สัตว์ป่า รวมทั้งผึ้งป่า ล้วนแล้วแต่เป็นความจริงว่า การพิทักษ์จากภัยไฟไหม้ป่าในหน้าแล้งจะยังประโยชน์ให้ชาวบ้านได้มีผลผลิตและสภาพแวดล้อมทางอากาศที่ก่อประโยชน์ต่อสิ่งมีชีวิตและความ เป็นอยู่ ซึ่งการพิทักษ์ป่าดังกล่าวนี้ มีดังนี้

### 2.1 การดับไฟป่า

เหตุการณ์ไฟไหม้ป่าสะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณการรักป่าหวงแหนป่าอย่างลึกซึ้งและจริงจังของชาวบ้าน ป่าเปรียบเสมือนชีวิตของพวกเขา หากไม่มีป่าแล้วพวกเขาคงหาชีวิตที่สมบูรณ์ไม่ได้ ไฟป่าเกิดขึ้นเมื่อใดและเมื่อเกิดขึ้นแล้ว การปฏิบัติเกี่ยวกับการดับไฟป่าจะอย่างไร การเกิดขึ้นของไฟมาจากหลายสาเหตุ แต่เป็นที่รับรู้ของชาวบ้านคือ เกิดจากคนลักลอบไปหาของป่าแล้วด้วยความมั่งง่ายเห็นแก่ได้ก็ใช้ไฟไล่ล่าสัตว์ป่าหรือเผาป่าเพื่อเปิดทางให้เข้าถึงของป่าที่ตนเองต้องการได้ง่ายขึ้น ทำให้อาจเกิดจากอุบัติเหตุดังกล่าว ส่วนที่ว่าจะเกิดจากธรรมชาติก็น้อยมากและโอกาสเกิดขึ้นได้ยาก การป้องกันสาเหตุของการไหม้ป่าจากเหตุที่กล่าวมานี้ดูเหมือนจะทำได้ยาก จึงมุ่งมาที่การแก้ปัญหาด้วยการค้นหาวิธีการดับไฟที่มีประสิทธิภาพหากเมื่อเกิดไฟไหม้แล้ว ในประการแรกต้องเรียนรู้หรือสังเกตจากขนาดหรือปริมาณของไฟไหม้หากไฟไหม้ทับถมกันหนาประกอบกับอากาศแห้งแล้ง เมื่อเกิดไฟไหม้จะลุกลามเร็วและมีความรุนแรง ประการที่สองให้สังเกตดูสภาพภูมิประเทศว่าเป็นพื้นที่ราบหรือชันเขาที่มีความชันมาก ลักษณะภูมิประเทศต่างกัสดังกล่าวจะส่งผลให้ใช้วิธีการและเครื่องมือที่แตกต่างกันและที่สำคัญหากเป็นแนวสันเขาที่แคบและชันจะเป็นอันตรายมากต่อชาวบ้านผู้ทำหน้าที่ดับไฟต้องใช้ความระมัดระวังและอาศัยการช่วยเหลือระหว่างกันไม่ควรไปโดยลำพัง อันนี้เคยเกิดบทเรียนสร้างความเสียหายถึงแก่ชีวิตมามากแล้ว การใส่ใจและระมัดระวังต้องมีไว้ในใจของชาวบ้านผู้ทำหน้าที่นี้ทุกคน เหตุการณ์สำคัญที่สูญเสียสอนให้ทุกคนตระหนักว่าต้องปฏิบัติอย่างไรเมื่อเผชิญหน้ากับเหตุการณ์ดังกล่าว

เมื่อเกิดไฟไหม้โดยปกติแล้วชาวบ้านถือว่าเป็นหน้าที่ที่พวกเขาจะสื่อสารกันด้วยวิทยุสื่อสารตรงมายังหมู่บ้านเพื่อออกกระจายเสียงตามสายให้รู้ว่าเกิดไฟไหม้ป่าแล้ว สามารถกล่าวได้ว่าการดับไฟป่าเป็นสัญชาตญาณของคนเหล่านี้ไปแล้ว เพราะพวกเขาคิดว่าป่าไม่มีก็คือชีวิตไม่รอด ดังนั้น การหยุดไฟเมื่อเกิดไฟไหม้ป่าคือเป้าหมายสำคัญซึ่งชาวบ้านผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่สั่งสมกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษอันเป็นภูมิปัญญาที่เรียนฝึกเรียนถูกได้รับการพิสูจน์ทดลองจากการปฏิบัติจริงผนวกพร้อมกับความรู้ณาเข้าจากภายนอกชุมชน โดยเฉพาะวิธีการของทางราชการได้ถูกผนวกรวมให้เกิด

ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เทคนิคและวิธีการที่ชาวบ้านให้ความเชื่อมั่นคือ วิธีการจำกัดบริเวณไฟไหม้ให้แคบและลดความรุนแรงลง ด้วยการตัดทางขยายวงไฟจากการทำแนวกันไฟให้เกิดความกว้างประมาณ 15 เมตร อันเป็นการตัดการลุกลามต่อไป โดยเครื่องมือที่ทำจากไม้ไผ่ซึ่งผ่าออกเป็นซี่ๆ เพื่อกวาดเอาใบไม้ออกไป ไฟจะได้ไม่มีอะไรเป็นเชื้อเพลิงขยายวงไหม้อีกต่อไป และเมื่อจำกัดวงไฟไม่ให้ลุกลามขยายบริเวณแล้ว จะอาศัยความรู้จากภูมิปัญญาดังกล่าวคือการใช้ใบไม้สดมัดรวมกันแล้วนำมาดับไฟ

แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการดับไฟข้างต้นนี้ ชาวบ้านรับรู้เรียนรู้ยึดถือเป็นแนวทาง/วิธีการว่าได้ผลและสามารถใช้แก้ปัญหาไฟได้จริงอย่างประจักษ์แทบทุกครั้งและตลอดมาที่เกิดไฟไหม้ ดังนั้นแล้ว ชาวบ้านจึงกลายเป็นนักดับเพลิงไหม้ ด้วยจิตวิญญาณของผู้อาศัยอยู่กับป่าเช่นพวกเขาเชื่อมั่นและมองเห็นอย่างเข้าใจว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมใช้ได้จริงว่าสามารถจัดไฟป่า จากการร่วมมือร่วมพลังด้วยลำไม้กรับ ผิดชอบและเห็นเป็นหน้าที่ที่ไม่เคยเกี่ยงงอนหรือย่อท้อ ทั้งนี้เพราะพิสูจน์ชัดเจนแล้วว่าป่าที่คงอยู่คือชีวิตคงอยู่ ความจริงนี้สะท้อนจากประสบการณ์ของชาวบ้านรายหนึ่งที่ได้ดับไฟป่าแล้วเกิดกลิ่นลัมไม้ไหม้แทงตาจนได้รับบาดเจ็บสาหัสเป็นอันตรายจนเกือบตาบอดที่บอกว่า "...กลิ่นลัมไม้ไหม้แทงตา เราก็กังทำกันเหมือนเดิม มันเกิดจากความรัก ความหวงแหนป่า ชีวิตนี้ถึงแม้ว่ายังเป็นชีวิต ถ้าเราตายก็คือตายไป แต่ถ้าหากป่าถูกทำลายไป เราปล่อยให้ป่าไหม้ไป แล้วลูกหลานเราจะอยู่อย่างไร เราชักป่ามากกว่าชีวิตของเรา"

## 2.2 การเฝ้าระวังและควบคุมป่า

การเฝ้าระวังและควบคุมป่าเป็นกระบวนการป้องกันมิให้ป่าถูกทำลายทั้งจากภัยธรรมชาติ การไหม้ของไฟป่าและการลักลอบหาของป่าทั้งจากคนในและนอกชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนจัดให้มีกองทุนไว้เพื่อใช้จ่ายในการเฝ้าระวังดูแลป่าและวางแผนทางการลงโทษผู้ฝ่าฝืนข้อห้าม ซึ่งการดูแลป่าที่คุ้มทุนและป้องกันการสูญเสียที่ดีคือ แนวคิดการป้องกันด้วยการเฝ้าระวัง จากประการแรกเป็นการเฝ้าสังเกตจากธรรมชาติ โดยดูจากสภาพภูมิอากาศชาวบ้านจะเป็นคนช่างสังเกตและพูดคุยกันเกี่ยวกับประเด็นนี้เป็นประจำว่า ปีใดมีความแห้งแล้งมากน้อยเพียงใด สังเกตเห็นชัดเจนว่าถ้าปีใด อากาศแห้งแล้งมากไฟจะไหม้ป่ามาก ซึ่งส่วนมากจะไหม้จากเขตนอกชุมชน และประการที่สอง เมื่อมาถึงช่วงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี สังเกตดูอากาศแห้ง ชาวบ้านก็จะมารวมตัวกัน เพื่อจัดการทำแนวกันไฟด้วยการใช้ไม้กวาดใบไม้ที่ทับถมกันให้โล่งเตียนเป็นแนวกันไฟระยะห่างประมาณ 2-3 เมตร หากเป็นพื้นที่ราบ ส่วนบริเวณสันเขาที่มีความลาดชัน อาจทำกว้างถึง 8 เมตร กล่าวคือพวกเขาจะมาช่วยกันกวาดใบไม้ที่ทับถมกันอยู่เพราะไม่ต้องการปล่อยทิ้งไว้ให้เป็นเชื้อไฟ ระยะทางประมาณ 4-5 กิโลเมตร หรือรอบบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งนี่คือการเฝ้าระวังด้วยการสร้างแนวกันไฟซึ่งมีการรวมตัวกันของคนในชุมชนและนอกชุมชนแบบเครือข่ายดังกล่าวแล้ว

การเฝ้าระวังภัยจากไฟป่าและการลักลอบทำลายป่าอีกประการหนึ่งคือ การลาดตระเวนป่า ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนได้วางแผนปฏิบัติให้เกิดการลาดตระเวนป่า อันเป็นเพราะการดูแลป่าโดยชาวบ้านเป็นผู้อาสาเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการคงอยู่ของป่าอันอุดมสมบูรณ์ หลักการและวิธีการดำเนินการลาดตระเวนป่าเพื่อให้สามารถเฝ้าระวังป่าไว้ไม่ให้ถูกทำลายได้นั้น ทางคณะกรรมการป่าชุมชนใช้หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วมและรับผิดชอบร่วมกันของชาวบ้านในชุมชน เพราะถือเป็นปฏิบัติการที่สร้างการตระหนักรู้ว่าการเฝ้าระวังและตรวจสอบไม่ให้เกิดการลักลอบ ละเมิดกฎเกณฑ์นั้น นอกจากปกป้องรักษาป่าแล้วยังจัดความขัดแย้งอันจะนำไปสู่ความสงบเรียบร้อยอีกด้วย ทั้งนี้เพราะเห็นชัดเจนว่า หลายพื้นที่ในชุมชนไทยที่ไม่มีระบบการจัดการป่าจะเกิดความขัดแย้งหรือไม่สงบสุขให้เห็นอยู่เสมอ ในชุมชน

นี้ชาวบ้านที่เป็นชายจะถูกจัดให้อยู่เฝ้าป่าชุมชนของหมู่บ้านตามจุดเฝ้าระวังไฟป่าของหมู่บ้านทั้งสองจุด จุดละสองคน รวมเป็นสี่คนต่อวัน โดยได้รับค่าตอบแทนจากกองทุนการจัดการป่าชุมชนคนละ 150 บาท ระบบการอยู่เฝ้านี้ มีการลงบันทึกเหตุการณ์ประจำวันเพื่อให้ทราบความเคลื่อนไหวต่างๆ ของชุมชนในชีวิตประจำวัน ผู้เฝ้าต้องทำการตรวจตรา ดูแลความเรียบร้อย (โจรกรรม) ดูแลไม่ให้มีผู้ลักลอบตัดไม้ เก็บของป่า จับสัตว์ป่าที่ไม่เป็นไปตามกติกาของคณะกรรมการป่าชุมชนกำหนดไว้

ในกรณีที่เกิดการทำผิดจากกฎเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น ผู้เฝ้าจะสามารถรายงานการกระทำนั้นต่อคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อการพิจารณาลงโทษต่อไป ซึ่งกระบวนการนี้ชุมชนค่อนข้างมีบทเรียนการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งหรือความไม่สงบเรียบร้อยนี้โดยคำนึงถึงว่าคนเหล่านี้ทำผิดก็ล้วนเป็นคนในชุมชนเองและคนในละแวกใกล้เคียง หากใช้กระบวนการทางกฎหมายของรัฐไม่อาจแก้ปัญหาได้ หลักการใช้ในชุมชนเมื่อเกิดกรณีขัดแย้งนี้จะใช้การพูดคุยทำความเข้าใจและว่ากล่าวตักเตือน ซึ่งก็ได้ผลได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าผู้กระทำผิดเห็นชัดเจนว่าทุกคนรักป่าและต้องการอยู่กับป่าแบบชุมชนจัดการป่าด้วยตนเอง

## การดำรงชีวิตแบบพึ่งพาป่า : ปฏิบัติการสร้างความเป็นนิกสังแวดล้อม

ชุมชนนี้มีประวัติยาวนานมาแล้ว ซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมาการดำรงอยู่ของชาวบ้านนั้น อยู่แบบพึ่งพาป่าอย่างแยกกันไม่ออก มีการทำมาหากินจากป่าและดูเหมือนป่าจะกลายเป็นแหล่งทรัพยากรแหล่งอาหารอันล้ำค่า ชาวบ้านจะรู้จักและเข้าใจป่าทั้งสิ่งมีชีวิตจำพวกพืชและสัตว์ ทั้งนี้ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องใช้และอาหารตลอดจนยารักษาโรคต่างๆ เมื่อก่อนนั้น การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าจะใช้ธรรมเนียมประเพณีเป็นแนวปฏิบัติ อันเป็นแนวทางที่สั่งสมเรียนรู้และเชื่อถือกัน การจัดการระเบียบนั้นเข้าก็เป็นวิถีปฏิบัติ แนวทางดังกล่าวนี้ได้รับการปรับเปลี่ยนผสมผสานเข้ากับรูปแบบการจัดการสมัยใหม่เรียกว่า การจัดการป่าชุมชนซึ่งเป็นคณะกรรมการที่ชาวบ้านให้การยอมรับในกฎเกณฑ์หรือแนวทางการปฏิบัติที่สามารถสะท้อนการดำรงชีวิตแบบวิถีการพึ่งพาป่า ซึ่งแบ่งออกได้ตามประเภทของทรัพยากรที่นำจากป่าเพื่อประโยชน์ใช้สอย ดังนี้

### 1. การเก็บหาเห็ดแต่พออยู่พอกินในครัวเรือน

ชาวบ้านใช้เห็ดเป็นอาหารมานานับร้อยปีเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ของประเทศ ซึ่งในชุมชนนี้ การเข้าใจและเรียนรู้แนวปฏิบัติที่ถูกต้องในการนำเห็ดมาบริโภค ตามวิถีที่ยึดสืบทอดกันมานานจนเป็นที่ยอมรับและส่งผลให้เกิดการอยู่รอด/เพิ่มพูนเห็ดให้มีกินอย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดหายไปหรือถูกทำลายให้สูญพันธุ์ไปพร้อมกับการเก็บกินแบบไม่ดูแลรักษา แนวปฏิบัติสำหรับการเก็บเห็ดเริ่มจากผู้เก็บเห็ดจะรู้ว่าเห็ดเก็บได้ปีละครั้ง ซึ่งเป็นฤดูฝนอากาศชื้น เมื่อเข้าฤดูฝนและฝนตกประมาณ 3-4 สัปดาห์ผ่านไป แล้ว ฝนดินมีความชุ่มชื้นทำให้เห็ดหลายพันธุ์เริ่มออกดอก ซึ่งมีทั้งเห็ดแบบบริโภคได้และไม่ได้ ดังนั้นการนำเอาเห็ดไปรับประทานนั้นสิ่งที่ชาวบ้านต้องมีคือความรู้หรือการรู้จักเห็ดอันเป็นกระบวนการสร้างหรือสั่งสมความรู้จากประสบการณ์ที่เฝ้าเรียนรู้ โดยการออกไปเก็บเห็ดร่วมกับพ่อแม่ หรือพี่ๆ เพื่อนๆ ไปด้วยกัน ผู้ที่มีประสบการณ์เก็บเห็ดมาก่อนจะบอกลักษณะของเห็ดทั้งรูปร่าง สีกลิ่นและกลิ่นของมัน ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนทำให้พวกเขาเกิดความรู้จักเห็ดอย่างลึกซึ้ง คุณลักษณะสำคัญของนักเก็บเห็ดนี้ยังประโยชน์ให้เขาสามารถพึ่งพาอาหารอย่างเห็ดจากป่าได้ ซึ่งนักเก็บเห็ดทุกคน

ต้องสามารถประเมินตนเองว่าเป็นผู้สามารถเก็บเห็ดได้ถูกต้องหรือไม่เก็บเห็ดมีพิษ ฉะนั้นแล้วอันตรายอาจเกิดกับชีวิตไม่ว่าจะเป็นการเจ็บป่วยหรือตายจากการรับประทานเห็ดและความสามารถนำเห็ดไปประกอบอาหารเช่นนี้ ได้แสดงให้เห็นการรู้จักป่าในมิติของชีวิตหรือการองงามของเห็ด อันสะท้อนภาพความผูกพันของชาวบ้านนักเก็บเห็ดกับป่าเป็นอย่างดี นั้นหมายความว่า ความรู้ในการรักษาป่าเพื่อให้คุณประโยชน์อันเนื่องจากป่าเป็นแหล่งอาหารและคิดเสมอว่าจะทำอย่างไรจึงทำให้ป่าสมบูรณ์ต่อไปอีก

นอกจากรูปลักษณะของเห็ดแล้ว บริเวณที่เห็ดขึ้นก็สำคัญ กล่าวคือเห็ดแต่ละชนิดจะออกจากพื้นที่ต่างกัน อาจแบ่งออกได้สามแบบด้วยกันคือ 1) เกิดจากพื้นดินเป็นบริเวณพื้นดินราบเรียบโล่ง เข้าถึงและมองเห็นได้ไม่ยาก เช่น เห็ดโคน เห็ดถอบ เห็ดห้า เห็ดหล่ม เห็ดหอมและเห็ดไซ เป็นต้น 2) บริเวณโคนต้นไม้หรือขอนไม้ ต้องสังเกตชนิดของต้นไม้ด้วย ต้นไม้บางชนิดอาจทำให้เห็ดนำมารับประทานได้ บางชนิดอาจเป็นเห็ดมีพิษ ต้นไม้ที่เห็ดออกนั้นส่วนใหญ่เป็นไม้ที่ตายแล้ว หรือที่เรียกว่าขอนไม้ เช่น เห็ดหนู เห็ดขาว เห็ดลม เป็นต้น 3) เห็ดที่งอกจากบริเวณจอมปลวกหรือเป็นเห็ดเนินดิน เช่น เห็ดโคน เป็นต้น และ 4) เห็ดที่ขึ้นรอบบ้านเรือนที่อยู่อาศัย มีชื่อเรียกว่า เห็ดห้า เป็นเห็ดที่มีสีดำด้านบนส่วนใต้ดอกจะมีสีเหลือง นำมาประกอบอาหารได้

ส่วนวิธีการเก็บเห็ดนั้นก็มีแนวทางปฏิบัติอันสะท้อนถึงวิธีการเก็บที่เป็นความรู้สืบทอดกันมานานสำหรับการออกหาอาหารจากป่าของชาวบ้าน สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงคือ หากจะต้องการให้มีเห็ดรับประทานในปีหลังๆ ควรหาหาชนะไปใส่ ห้ามวางลงบนพื้นดินบริเวณที่เก็บเห็ดนั้น ปรากฏว่าการทำเช่นนั้นจะไม่กระทบต่อเชื้อของเห็ดทำให้เห็ดงอกออกมาในปีหลังๆ โดยเฉพาะการเก็บเห็ดโคนซึ่งเกิดขึ้นบนจอมปลวกนั้น มีวิธีการเก็บค่อนข้างพิถีพิถันกว่าการเก็บเห็ดชนิดอื่น ใช้ไม้ไผ่เหลาให้แหลมเจาะเข้าไปในดินแล้วค่อยๆ แคะดอกเห็ดออกมา ปีต่อมาเมื่อพื้นดินมีความชุ่มชื้นเหมาะสมกับการเติบโตเห็ดก็จะออกดอกให้ชาวบ้านได้บริโภคอย่างสม่ำเสมอ

## 2. การเก็บหาน้ำผึ้งเพื่อเป็นรายได้เสริมของชุมชนอย่างยั่งยืน

ด้วยความที่ชาวบ้านยังยากจน ขาดรายได้ที่มากพอสำหรับการยังชีพในยุคสังคมบริโภค นิยมจึงจำเป็นต้องหารายได้จากป่าที่สังคมภายนอกชุมชนต้องการ อย่างน้ำผึ้งป่าซึ่งเป็นสินค้าที่ขึ้นชื่อของชุมชน สร้างรายได้สำหรับการวางแผนจากการทำนาทำไร่ในฤดูแล้งพอสมควร ลักษณะน้ำผึ้งป่าจะมีความบริสุทธิ์ กลิ่นหอม หวานอร่อยเป็นสินค้าจากป่าที่ต้องการของคนนอกชุมชนมากเรียกได้ว่าเป็นสินค้าที่ต้องสั่งจอง ชุมชนได้ทำการร่วมมือกับองค์กรรัฐวิสาหกิจแห่งหนึ่งให้เป็นแหล่งรับซื้อ น้ำผึ้งป่าของชุมชนเป็นสินค้าที่เก็บไว้ได้นาน ฉะนั้นจึงเป็นสินค้าที่ทำให้ชาวบ้านมีอำนาจในการต่อรอง หากเขาไม่พอใจขายก็สามารถเก็บไว้ได้

วิธีการเก็บหาน้ำผึ้งเป็นความสามารถเฉพาะตัวของชาวบ้าน กล่าวคือคนที่หาผึ้งเก่งต้องเป็นคนที่รู้จักสังเกตเรียนรู้ว่าผึ้งชอบสร้างรังบนต้นไม้แบบใด เช่น ต้นไม้ที่มีลำต้นโค้งๆ ไม่ตรงและมีเถาวัลย์เกาะและอยู่บริเวณหุบดอย เป็นต้น เมื่อพบรังผึ้งแล้ววิธีการเก็บเอาน้ำผึ้งทำโดยวิธีการปาดหัวรังเอาเฉพาะน้ำที่อยู่ส่วนบนของรังจะไม่เอาทั้งรัง วิธีการนี้ไม่เพียงทำให้พวกเขาสามารถกลับมาเก็บหาน้ำผึ้งซ้ำรังเดิมอีกประมาณ 2-3 ครั้ง ปริมาณที่หาได้ในครั้งหลังจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นอีกด้วย จากความเชื่อว่าการเก็บหาเช่นนี้จะทำให้ผึ้งไม่สูญพันธุ์ไปจากผืนป่า ทำให้ชาวบ้านยึดแนวปฏิบัติอย่างนี้อย่างเคร่งครัดเป็นที่ชัดเจนว่าพวกเขาสามารถเก็บหาน้ำผึ้งได้ทุกปีและเป็นสินค้าสร้างรายได้เข้าสู่ชุมชนตลอดมา

### 3. สิ่งของอุปโภคและบริโภคจากป่าที่สามารถหมุนเวียนเก็บหาได้ทุกฤดูกาล

ผลผลิตจากป่าที่ผลิดอกออกผลตามห้วงฤดูกาลให้ชาวบ้านได้เก็บหาตลอดทั้งปี หากเริ่มนับจากฤดูหนาวพวกเขาจะเข้าไปหาหนอนไม้ไผ่ (รต่วน) เป็นอาหารโดยนำมาคั่วปิ้งสุกรับประทานหรือส่งออกขายให้คนนอกชุมชน และในหน้าหนาวนี้ สินค้าประเภทครั้งก็ถึงเวลาแก่หรือเป็นตัวใหม่เก็บมาผึ่งแดดเพื่อนำไปใช้ย้อมสีผ้าหรือชันเป็นยางไม้ที่ห้อยอยู่ตามต้นไม้ก็ถูกเก็บมาเพื่อประโยชน์ในการอุดหรือยาเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ เมื่อถึงฤดูร้อนก็หาผึ้งป่าดังกล่าว และหาเก็บผักหวาน ผักกูดและมะเขือพวง เพื่อเป็นอาหารบริโภคประจำวัน และหากหาได้มากก็นำไปขาย และเมื่อถึงฤดูฝนก็เข้าไปเก็บเห็ดดังกล่าวและขุดหาหน่อไม้ การหาของป่าทั้งหลายนั้น เป็นระบบการจัดการทรัพยากรที่ชาวบ้านต้องมีการกำกับจากแนวปฏิบัติที่วางไว้จากการเกิดขึ้นหรือกระบวนการที่เป็นกฎเกณฑ์ของคณะกรรมการป่าชุมชน และความรู้ที่ได้สั่งสมจากประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งถึงอีกรุ่นหนึ่งสืบทอดมาอย่างประจักษ์ว่าเป็นประโยชน์จริงต่อชุมชน ดังความจริงที่เห็นเป็นแนวทางปฏิบัติของการเก็บหน่อไม้ดังนี้ 1) ในกอไผ่อาจมีหน่อจำนวนหลายหน่อ ผู้เก็บจะขุดเอาไปไม่หมดเหลือหน่อไว้ให้โตและเป็นกอไผ่ให้ลูกหน่อแตกออกมา และ 2) วิธีการใช้เสียมขุดหน่อออกจากดิน โดยเลือกหน่อเอาเฉพาะหน่อที่แทงออกจากลำไผ่จะทิ้งหน่อที่แทงออกมาจากดินโดยตรงไว้ให้เป็นกอเลี้ยงลำไผ่ วิธีการแบบนี้พิสูจน์ให้เห็นชัดว่า ปีต่อมาหน่อไม้จะแทงหน่อออกมาอีกหลายหน่อ ต่อจากรุ่นที่ขุดไปแล้ว จากการขุดแบบนี้ ชาวบ้านรู้ว่าทำให้มีหน่อไม้บริโภคตลอดมา พวกเขาเห็นว่ากอไผ่ที่ถูกขุดหน่อเป็นประจำนั้นมีมา 20-30 ปีแล้ว มันแตกหน่อให้ได้ทุกปี เพราะเป็นผลจากการได้ตกลงกันของคณะกรรมการป่าชุมชนว่าจะขุดอย่างไรจึงทำให้ป่าอยู่กับเราตลอดไป

## บทสรุป

การบริหารจัดการชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นว่าตัวตนของนักสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กับปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนซึ่งเป็นพื้นฐานของการเกิดนักสิ่งแวดล้อมที่มีรูปลักษณะต่างๆ ซึ่งสะท้อนว่าอำนาจกับความรู้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจใดที่ปราศจากความสัมพันธ์เชิงสถาบันภายในขอบเขตของความรู้ เมื่ออำนาจกับความรู้มีความสัมพันธ์กันและดำรงอยู่ภายในระบบแห่งความเป็นจริง อำนาจจึงไม่ได้มีเพียงแง่มุมของการกดบังคับเท่านั้น เพราะอำนาจในเชิงสร้างสรรค์เป็นการสร้างเครือข่ายของอำนาจที่ทำงานผ่านทุกส่วนของสังคม ซึ่งมองเห็นได้ชัดเจนภายในความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคม อำนาจที่ทำงานผ่านความรู้ย่อมนำไปสู่การสร้างปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนและเข้ากำหนดความเป็นนักสิ่งแวดล้อมของชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม ความเป็นผู้ที่มีความเข้าใจตนเองอย่างลึกซึ้งหรือการเป็นผู้ที่รู้คิดได้ รู้เท่าทัน เข้าใจป่า อันเกิดจากการดำเนินชีวิตตามแนวประเพณีปฏิบัติของชุมชนเป็นความรู้ที่มีพลวัต ทำให้พวกเขาไม่ถูกครอบงำด้วยอำนาจที่แข็งเหมือนกฎหมายหรือศาสตร์ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมที่มีบรรทัดฐานกำหนดไว้แน่นอน แต่เป็นภูมิปัญญาที่มีลักษณะยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา อีกทั้งยังเป็นความรู้ที่ผูกติดอยู่กับตัว พวกเขาจึงสามารถที่จะจัดการหรือเปลี่ยนแปลงการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนไปตามกาลเวลา เพราะความรู้ดังกล่าวไม่ได้มีความถาวรหรือสถิตอยู่ในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นการเฉพาะ ทำให้ชาวบ้านสามารถทบทวนและปรับเปลี่ยนความคิด/ความเชื่อด้านสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับองค์ความรู้ด้านการจัดการป่าที่เขายอมรับในแต่ละยุคสมัยได้

## เอกสารอ้างอิง

- Kanchanapan, A. (2013). *Thinking Michel Foucault, Critical Thinking. From Discourse of the Subject to a Turning Point of the Self*. [In Thai: คิดอย่างมิเชล ฟูโกต์ คิดอย่างวิพากษ์ จากวาทกรรมของอัตบุคคลถึงจุดเปลี่ยนของอัตตา]. Chiang Mai: Chiang Mai University Press.
- Agrawal, A. (2005). *Environmentality: Technologies of Government and the Making of Subjects*. Durham: Duke University Press.
- Bold, C. (2012). *Using Narrative in Research*. London: SAGE Publications.
- Danaher, G., Schirato, T., & Webb, J. (2000). *Understanding Foucault*. London: SAGE Publications.
- Foucault, M. (1983). The Subject and Power. In H. L. Dreyfus & P. Rabinow (Eds.), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics* (pp. 208 – 226). Chicago: The University of Chicago Press.
- Foucault, M. (2004). Technology of the self. In A. Blaikie, M. Hepworthy, M. Holmes, A. Howson, D. Inglis & S. Sartain (Eds.), *The Body: Critical Concepts in Sociology*, Vol. 1 (pp. 108 – 130). London and New York: Routledge.
- Lemke, T. (2011). Beyond Foucault: From Biopolitics to the Government of Life. In U. Bröckling, S. Krasmann & T. Lemke (Eds.), *Governmentality: Current Issues and Future Challenges* (pp. 165 – 184). New York: Routledge.
- Luke, T. W. (1995). Sustainable Development as a Power/Knowledge System: the Problem of “Governmentality”. In F. Fisher & M. Black (Eds.), *Greening Environmental Policy: the Politics of a Sustainable Future* (pp. 21 – 23). New York: St. Martin's Press.
- McNay, L. (1992). *Foucault and Feminism: Power, Gender and the Self*. Cambridge: Polity Press.
- Patterson, W. (2013). Narratives of Events: Labovian Narrative Analysis and Its Limitations. In M. Andrews, C. Squire & M. Tamboukou (Eds.), *Doing Narrative Research* (pp. 27 – 46). London: SAGE Publications.
- Phoenix, A. (2013). Analysing Narrative Contexts. In M. Andrews, C. Squire & M. Tamboukou (Eds.), *Doing Narrative Research* (pp. 72 – 87). London: SAGE Publications.
- Rutherford, S. (2007). Green Governmentality: Insights and Opportunities in the Study of Nature's Rule. *Progress in Human Geography*, 31(3), 291 - 307.
- Skinner, D. E. (2007). Organising Organic: A Foucauldian Analysis of the Regulation of Organic Food Production. PhD Thesis, Warwick University.
- Squire, C. (2013). From Experience-Centred to Socioculturally-Oriented Approaches to Narrative. In M. Andrews, C. Squire & M. Tamboukou (Eds.), *Doing Narrative Research* (pp. 47 – 71). London: SAGE Publications.
- Tamboukou, M. (2013). A Foucauldian Approach to Narratives. In M. Andrews, C. Squire & M. Tamboukou (Eds.), *Doing Narrative Research* (pp. 88 – 107). Los Angeles: SAGE Publications.

